

نه ته وهی به ته واوه که به که پاش دهوری مه شروتی بیته تی تورک (= 1908) دهستی پی کردوه ، نه که هر له لای کورده کان ، به لکوله لای عه ره به کانیش .

بیره میردی شاعیر و دنیا دیده ، له 1932 دا ۳ شه و همان ده خاتوه به رچاو که ده لیت : (.. که شه وان گو تیان ؛ نیمه تورکین ، شه و سا هه موو میله ته کانی تر ، سی چه ندانه ی شه وان بوون ، شه وانیش گو تیان ؛ که و ابی نیمه یش عاره بین ، یا کوردین ، یا فلانین .. شینجا شه و سرده مه ، کوردیش که وته خوی . له شه سته موولا له هه موو لاییکدا ، کومه ل کومه ل که وتنه یه که « له لاییک / ک . ر . م » له شوین پیشه و کرده وه و پیشه ی باوو باهیری خویان که ران « له لاییکی تره وه / ک . ر . م » له هه موو کتیبه یاداشته کانی شه و روپادا ، هه ر شتیکی دوزییه وه ووتی ؛ کورد شه مه یه .

هه لیه ته - به مه دا - دیاره که بزوتنه وه که گشتی ی بووه که سه رنه نجام ، یه که م کومه له ی سیاسی ی کورد « کورد تهعاون و تره قی ، و پروژنامه که یشی - به و ناوه وه - له پاش شویشی 1908 ی بنه ماله ی شه مزین و به درخان ، دامه زرا - شه مجا کومه لی « هنیقی - 1910 شه سته موول ، و گو فاری « روژ کرد - 1913 شه سته موول ، و گو فاری « بانگ گورد 1914 به غدا و گو فاری « یه که بوون - 1915 حه له ب ، و گو فاری « ژین - 1918 شه سته موول » .

شه و راپه رینه روشنبیری یه - وه که راپه رینی عاره به کان - که به ره گه و پیشه وه - با هه ر دم ناشکراش نه بوو بیته - به ستره بوو به راپه رینی سیاسی یه وه ، به کومه له کان و چاپه مه نی بیکانه وه به که رمییه وه وه که یه که م پروژنامه ی کوردی ی « کردستان - 1898 : قاهره - ژنیف ، بانگیان ده دا بو راپه رینی « خوینده واری ی ، یان به واتاییکی تر ، وه که « روژکرد ، گو توو یه تی : « به ری شیر قه له م » .

قه له م که به ر ده ییزوینیت ، له چ باریکدا بوو ؟ کوردستان ، سه رانسه ری ، ژیر دهستی ی سته می ده وله تی عوسمانی ی یان ئیرانی ی بوو که له لاییک روشنبیری شیان کاریکی چه وساندنه وه ی ده گیراو « زمانی کوردی ی » نووسینی باونه بوو ، گوایه « کوردلرده لسان رسمی یوقدر = کورد زمانی په رسمی ی نیه ! « یان « کوردی ی له هجه بیکی فارسی یه ! ، له ولوهش میله ته که نه خوینده وار بوو .

راستی بیکی ی بزوتنه وه روشنبیری بیکی ده بوو - وه که وایش بوو - چاو بیپرته دوو نامانجی گه وره :

یه که م - نووسین به کوردی ی و کوشش بو دانانی ده ستووو فه ره نگ بو زمانی کوردی ی ، بو بلاو بوونه وه ی خوینده واری بیکی نوی .

دووهم - بووژاندنه وه ی - هه موو پروویکی - میژوو ، کرده وه ، خووو نه ریت ، بو ووریا بوونه وه و خو ناسینه وه بیکی نوی .

شه مه ئاسان بوو ؟ که کیشه ی گه وره گه وره به به رچاری بزوتنه وه روشنبیری بیکی و خه لکه که شه وه بوو .. شه و سه رده مه دوو ده سته سه رمایه بوون ؛ یه که میان : مه لا روشنبیره کانی ده سته موو روشنبیری ی کوئی چه ند سه د ساله . دووه میان : لاهو روشنبیره کانی ده رچوو ی قوتابخانه

عوسمانی بیگان . یه که میان جیگاییکی سهختی هه بوو . دووهمیشیان - شپرزه - نهیده زانی - له نووکه وه - بو قوناغیکی نوی و ناسک ، چون پینووسیکی کوردی ی بگریت ، تاویک پینووسی دهسته ی یه که می گرت ، تاویکیش په لی ده کوتا بو داهینان - وه ک نیشاندانی پپته کانی : روژکرد⁽¹⁾ - و بانگی بو پینووس - یان لاسایی کردنه وه ی پینووسی « لاتینی » ی که باسی دیت : که نه مه ی دووایی بو خه لکه که باریکی گران بو .!

له گه رمه ی نه و باخی هیوا یه دا ، جهنگی جیهانگیری ی یه که م هه لگی رساوسی به شی کوردستانی گرت وه که زیاد له نیو ملیون⁽²⁾ شه هیدی دا و سه ر نه جامیش برسی یه تی و نه خوشیی و بی ده رامه تی ی ده سنگر بوو ، له سه رو نه و کاره ساتانه شه وه ، هه ژده هاکیکی تری لی هار بوو که ئینگلیزو سیاسه ته گلاوه تاوانباره که ی بوو . تووه کوردی نه و باخه ، دووای نه و جهنگه شوومه ، له کوردستان - ی عیراقد ، له 1919 هوه که و ته وه په لاماری پوئشنبیرانه ، به لام دیسان کیشه ی پینووس و ده ستووو و فه رهنگی زمانی کوردی ی له سه ری پیگادایه ، به ره ره کانیس له به رامبه ره . هه لبه ت ده بوو چاره ییک بدوژزیت وه ! له 1920 دا - به شی زوری پوئشنبیره دووه مه که هاتبووه وه - که ئینگلیزه کان پوژنامه ی « پیشکوتن - سلیمانی⁽³⁾ » ی دامه زراند . نه و دهسته دووه مه که و ته وه خوی - به هاریکاری ی هه ندیک هوشیاری یه که م دهسته - و به پینووسی جارن ، به لام به کوردی ی ، که و پینه نووسین ، ته نانه ت داهینانی نووسینی په تی ی و بلاو کردنه وه ی په خشان⁽⁴⁾ - به کوتارو هه والو چیروکی وه رگیراوو⁽⁵⁾ به سه رهاتی میژوویی کوردو⁽⁶⁾ لی کولینه وه ی گيروگرفته کانی کشت وکال و کومه لایه تی - و شیعریش⁽⁷⁾ ، نه مه جگه له باسی هاندانی جه ماوه ر بو خوینده واریی . بو ئیره ، دوو بانگی پوئشنبیری ی گه و ره ، له نیویاندا کاریگه ر بوو :

یه که م : بانگ بو دانانی نه لفبای کوردی ی . که به لگه ش کوتاره که ی 24 ی شویاتی 1921 ی : م . نوری یه (= شیخ نوری شیخ صالح) که ده لیت : « نه م حه رفانه له کوردیا له هه نی جیگادا بی یوسته بگوریت . بو خاطر نه مه چاک و باش بخوینزیتنه وه تکا له بیرداره کان و قه له م به دهسته کان نه که م که بو نه م حه رفانه عه لاماتیکی فاریقه ، یه عنی نیشانه ی جوی بوونه وه بدوژزیتنه وه⁽⁸⁾ » ، که نه مه پیش شیوه ییکی بانگه وازه کانی دووای 1908 بوو . جگه له وینه په ش ، به یادی (1920) هوه گو فاری دیاری کوردستان - 1925⁽⁹⁾ ، وینه ییکی ترمان ده خاته به رچاو که ده لیت : (منبجر سو ن ته سه ورو ده رسیکی مه خصوصی به ناوی کوردیی به حه رفی لاتینی نووسین خستبووه مه کته به کانی نه م ناوه . ئیستایش کتیبیکی مه طبوعی نوصول و ته علیم و قیرانه تی نه م ده رسه ماوه که محمد زکی افندی به دبه خت و محمد بشکه « باشقه / ک . ر . م ، افندی نووسیویانه⁽¹⁰⁾ » .

راستی بیکی ی ، کیشه یی پینووس ، دوو دهسته ی ووریای لی بووه وه . یه که میان - که رچی له دووه میش نه بچرا بوو - لایینی کوردی ی نووسین - ی به لاتینی ی ده گرت ، وه ک : توفیق وه هبی ، حقی شاهه یس⁽¹¹⁾ - له سه ره تادا - نه مجا پیره میردو⁽¹²⁾ چه ندی تر . دووه میان - لایینی پینووسی کون و ده ستکاری کراوی ده گرت ، وه ک : مه عرووف جیاووگو⁽¹³⁾ که لیکتی تر .

دووه م : بانگ بو له بیر نه چوونه وه ی زمانی خو مان و خویندن کردن به کوردی ی و به ره ره چدانه وه ی نه و هاواره گرانه ی که دیسان - له و (1921) ه به دوواوه - به ناشکرا ده درا بو نه خویندنی زمانی کوردی ی له قوتابخانه کاندای که به په نجه ده ژمیردان . به لگه ی دیاریش بو نه و هاواره - به په شتی کونه په رسته کانی ئیره⁽¹⁴⁾ - قسه ی بلاو کراوه ی (سلیم حسون افندی - مفتش منطقه ی موصل : روژنامه ی « العراق - ژ 251 - 23 تشرین ثانی 1921⁽¹⁵⁾) ه که پوئشنبیره کانی کوردستان ، ده مو ده ست لئی راهه ری ی بوون ، وه ک یه که مه که یان : (ره سوول ناجی - کوپسنجق . 1921⁽¹⁶⁾) .

ئا له و پوژگاره وه ده رده که ویت که چ پینووس چ خویندن به کوردی ی ، پیوستی بیکی میژوویی بوون . به لام بو نه وه که دوور نه که وینه وه ، چاکه بپرسین : نایا پینووس به بی دانانی

زمانه وانه کانی ئەم روژگارە ، لە گەل ستایشی ئیمە و ئەوان بو ماموستا کابان سە عید صدقی ، بە سەنگی زانستی زمان - هەموویان - رابەری دەستورە کە ی توفیق وە هەبی ی باس دەکن . ئیمە لە وە ناکۆلینە وە ، بە لام ، لە و روژگارە دە کۆلینە وە کە ئە و دەستورە چاپ کرا و لە قوتابخانە کاندای جینگای نە بوو وە .. ئایا ئیتر لە لای ماموستا نووسەرەن و روژنامە ی ئە و روژگارەش ئە وها تە ماشا کرا ؟
 وە لامی تۆمار - بووینە - بە م جوړه یه :-

1- روژنامە ی : ژیان^۳ - 22 مایس 1930 بە دەم باسی ژبانی سە عادتە ی وە هەبی بە گە وە دە لیت : « دائیما نارە زووی خدمەت کردنی میللە تە کە ی بوو وە گرامیری کوردی ی کە هە تا ئیستا بە سوورە تیکی باش نە کرابو و میللە تە کە زۆر ئیحتیاجی بی بوو ، لە لایەن مە شارو ئیلیە وە ریک خراوو ئە م گرامیرە ئە مە ندە باش و چاک کراو کە لە لایەن هە موو موته خە سیس عیلمی گرامیرە وە لە هە موو لاییکە وە مە زهەری تە قدیرو تە حسین بوو . وە بە سە بە ب ئە م گرامیرە وە موشکیلاتیکی نووسین وە خویندن لە زوبانی کوردیا نە ماو و ئە توانین بلین بە سە بە ب ئە م گرامیرە وە زوبانی کوردی ی زۆر سە هل بوو وە هە موو مثالیک ئە توانی بە مودە تیکی زۆر کە م فیری نووسین و خویندن کوردی ی بیی . (تیبینی : هە مان ژمارە دە لیت : ئیملا ی تازە . ئە مانە و ی ئیتر غە زە تە کە مان لە سەر ئیملا و گرامیرە تازە کە ی جە نابی توفیق وە هەبی بە گ ب نووسین . بە لام لە بەر ئە وە ی لە چاپخانە کە مانا بە عزی حروفات نیە کە

دەستوری زمان کە لک دە گرت ؟ بە تاییەت کە رینوس شایانی گۆرین و پیشکە وتە ، بە لام دەستور ، دەستورە .
 لە پاش دامە زرانندی حکومە تی عیراق ، لە لاییک هە روە ها دامە زرانندی ئە نجوومە نی مە عاریف و^۳ دروست بوونی کۆمە لی زانستی ی کوردانی سلیمانی و^۳ کۆمە لی بژاری کوردی ی^۳ 1925 - 1926 ، دە بوو دەستوری زمان دابنریت . بو ئە م ئامانجە ، پیرو لاییک ، دوو کە سی بنچینە جودا ، هاتە مە یدانە وە : مە لا سە عید صدقی کابان و^۳ ئە فسەر توفیق وە هەبی .

ئە و دوو دەستورە ش هە تا سالانی 1928 - 1929 ئە مجا چاویان هە لە هینا ، بە لام چۆن چۆنی ؟

یە کە میان : موختە صەری صە رف و نە حوی کوردی^۳ - مە لا سە عید صدقی ی موعە للیمی مە کتە بی ئە وە ول کە ئە نجوومە نی مە عاریفی سلیمانی لە چوارە م کۆبوونە وە یدا : 1926/2/11 بیریاری پە سە ند کردنی دا ، هە روە ها چاپ کردنی و بلاو بوونە وە یشی لە قوتابخانە کاندای . دووە میان : دەستوری زمانی کوردی - توفیق وە هەبی . جیزی یە کە م - 1929^۳ . بە لام ئە میان لە قوتابخانە کاندای نە بوو .. (لە سالی 1923 دا وە زارە تی مە عاریفی عیراق ، بە نامە ییکی پە سە می ی رایسپاردم کە دەستوری زمانی کوردی ی دابنیم ، تا لە قوتابخانە کوردی ییکاندا بخویندریت . کە دە ستم بە کار کرد ، بە رە و پوری ناتوانایی پیتە عە رە بی ییکان بووم بە رامبەر دەنگو بزوینە کانی نیو زمانی کوردی ی کە ئە مە م چاوە رێ دە کرد . لە بەر ئە وە کە و تە مە کۆلینە وە ی « فونیمات ، یا « کۆمە لە دەنگە کان ، ی کوردی ی نیشانە کردنیان بە قە دەر پێویست ، لە گە ل نیشانە پە یدا کردن بو پیتە عە رە بی ییکان تا توانای بە کارهینانیان لە خویندنە وە نووسینی کوردییدا هە بیت .

کاتی ک دەنگە کە بلاو بوو وە کە پیتە کانی عە رە بی ی نیشانە یان بو دانراو ، لای وە زارە تی مە عاریف قیامەت هە لسا .. و دانانی ئە و نیشانانە ی لە سەر پیتە کانی قورئان بە کفر زانی و کە س و کاری مندالانی کوردی ناگادار کردو بە و جوړە وە زارە تی مە عاریف ئە و دەستورە ی پە سە ند نە کرد کە کە س نە لە کورددا نە لە بیگانە دا نە یان توانیو هە او جوړی دابنن . لە بری ی ئە مە ش کتییی - قە واعید - ییکی تر پە سە ند کرا کە لە م چە رخە دا شایانی خویندن نیە^۳ .)

پییوستی به تی ، ناتوانین ریکی خه ین . ئومید نه که ین به ره به ره به ته واری ته تیبقی بکه ین .

2- ژیان - 29 مایس 1930 به ناویشانی « له سه مای مه عاریفا نه ستیره بیکی گه ش » نووسیوییه تی : نه مجاره له لایه ن نه حمه فندی عه یزا غاوه له سه ر گرامیره که ی توفیق وه هبی به گ ، قیرانه تیکی « نه لقبای کوردی » ی ریک خراوه وه به م نزیکانه له لایه نی خویه وه له مه کته بی ئومی بیکیان دهس نه کری به ووتنه وه ی . نه م ئوسوله ئوسولیکی زور باش وه به که لکه وه هه موو که لیمه بیکی وه کو قسه کردن نه نووسری و هیچ که لیمه بیکی له که لیمه بیکی تر ناچی و مومائیلیه نه حمه ده فندی له ئوسولی دهرس گوته وه ی نه لقبادا شاره زایی بیکی ته و اوو دهستیکی دریزی هه یه و هیوامان هه یه له مودده تیکی زور که مدا منداله نه خونده واره کان بی نه رک و ماندوویتی ی فیری خوینده واری ی بین .

ئومید نه که ین له سینفه نه خونده واره کان له سه ر نه م « نه لفا » تازه یه دهرس بیژرته وه چونکی زور نه فعی لی نه بییری و به ئاسانتر به مودده تیکی که م فیری خوندن و نووسین نه بن . نه گه ر نه م « نه لفا » و « گرامیره » کوردیه تازه یه له مه کته به ره سمی بیکانیشا ته تیبقی بکری موحه ققه ق ئیستیفاده ی دوو چه ندانه نه بی . ئینجا هیوامان وایه وه زارته ی مه عاریفیش نه م ئوسوله داخیلی پروگرام بکات و له مه کاتی بی کوردیستانا نه مر به ته تیبقی بفره مویت . (تیبینی ی : هه تا چه ند مانگیک روژنامه که - چه ند توانای بووه - په یره و ی ی رینوسی دهستوری زمانی کوردی ی کردووه به لام پاشان دهستی لی هه لگرتووه) .

نه گه ر نه وانه - وینه یی - وه لایه نه و روزگاره بییت ، په سه نده « دهستوره که » خوی دهنگ بکات : ئایا له خویه وه دروست بووه ؟ له پیشه کییدا - خوی - بیره که ی ده گیریته وه بو سالی 1923 و ده لیت⁽³⁾ : « له کاتی خویندن ی ئینگلیزیدا که ده زمانه م زور بوو ، به خه یالما هات که ده ستووریکی بیچکوله ی زمانی کوردی ی بنووسمه وه . . مه وداش هه تا 1929 زوره ، به لام بوچی ؟ وه لامیش له لای خویه تی و ده لیت⁽⁴⁾ : « له کاتی کدا ، نه وایا

خه ریکی کولینه وه ی زمانی کوردی ی و نووسی نی ده ستورییم : دووشتی گرنگ پرووی دا که به هره یان دامی بو سه رچاوه ی زمانی کوردی ی بکه ریم . یه که م : له سالی 1925 دا له کتیخانه ی حمدی به گی باباندا ، کتیبیکی فره نسیم له بابته - ریزمانی ئاقیستییه وه - ده ست که وت . هه روه ها کتیبی - لیکولینه وه یی ئیرانی ی : دراسات ایرانیه - زانینه کانی نه مانه پرووناکی و یارمه تیان دامی که له ره گه زی زمانی کوردی ی بکه ریم . به لام دوستیم که شاره زاییکی گه وره یه له زانستی زمانه کاندا ، ناموژگاری ی کردم که - ئیستا - نه م ریگایه نه گرم و چاکتر وایه خه ریکی نووسی نی ده ستوری زمانی کوردی ی بیم . له و پینچ ساله دا که ده ستوری زمانی کوردییم نووسییه وه ، وام هاته پیش چار ، که یه که م جاره زارواه کانی ده ستور بکه م به کوردی ی و تووانیشم هه ندیکیان به کوردی ی ، له بری ی موفره داتی بیگانه ، دابنیم . . .

ده ستوریش ، هه رگیز به بی رینوسیکی پته و ، یان هه ر هیچ نه بییت ، به بی ناسینی ته و اه ته ی پیت و دهنگه کوردی بیکیان ، تووانا په یدا ناکات ، یان لاوازه . له به ر نه م لایینه ، ده بوو دریزه بدریت به بلاوکرده وه ی رینوسی لاتینی ی ، که به وه به شیکی ره گه زی زمانی کوردی ی هه روه ها سیفه ته کانی پیت و دهنگه کوردی بیکیان ، زیاتر ئاشنا ده کرا . هه ر بوئیکه ، توفیق وه هبی ، نه م ریگایه ی به رنه دا ، هه تا ده لیت⁽⁵⁾ « له سالی 1933 دا - خونده واری ی باو⁽⁶⁾ - م بلاوکرده وه که خوینده وه ی نوی یه ، که چون پیتی لاتینی ی له نووسی نی زمانی کوردییدا به کار بییت . نه و نامیلکه یه که نجینه بیکی بوو بو هه ندیک موفره داتی کوردی ی دارپژراوی من و به پیتی ده ستوری زمان ، یان به پیوانه ی موفره داتی کوردی ی هه لکه وتوو . »

به لام نووسین به لاتینی ی که تا نه م نزیکانه ییش دریزه ی هه بوو بو نه وه نه بوو که به چرین له نووسین به پیتی عه ره بی ی که شوینی میژوویی خوی هه یه . به لکو بو نه وه بوو ، ته کان بدریت به رینوسیکی نوی و دارشتنی نیشانه ی جودا و په سه ند ، بو خزمه تی زمانه که مان که هی هه مووانه . له گه لاویژدا ، خوی له 1943 دا زانایانه ده لیت⁽⁷⁾

، به زکردنه‌وهی زمانه‌که مان ، هه ر ئه‌رکی کوردیک نیه ،
سه‌ر هه‌موو کوردیکه شانی بدانه ژیری . ئیتر چاوه‌پرووانی
بازوو لی هه‌لکردنتانم . ئه‌مه‌یشی له‌هه‌لیکدا بوو که بپریری
ته‌واوته‌ی دا بوو که هه‌ر به پیتی عه‌ره‌بی‌ی بنووسیت . به‌لام
چون ؟

له‌چله‌کان به‌دوواوه ، ده‌لێت «⁽³⁸⁾ بپریرم دا هه‌تا پیتی
عه‌ره‌بی‌ی نیشانه‌داری داریژراوی خۆم دانه‌نیم ، هیچ بلاو
نه‌که‌مه‌وه . هه‌ر بو ئه‌م ئامانجانەش له 1956 دا چووم بو
به‌یرووت ، سه‌رپه‌شتی داریژراوی پیتی تایه‌تی‌ی بووم ، ئه‌وی
که - قواعد اللغة الكردية - م بی بلاو کرده‌وه) . لێره‌دا ده‌بیت
ئه‌و راستی‌یه‌ وون نه‌بیت ، که ئه‌و بازه‌ میژوویی یه‌ ئه‌و که دای
به‌زمانی کوردی - له‌میژه‌وه - لاوانی خستبووه سه‌ر پرینگای
کردو کوشی هونه‌رمه‌ندانه . به‌لی به‌رابه‌ری‌ی و ئاموزگاری‌ی
ئه‌و بوو که له (1951 - 1953) هوه ، ئیبراهیم بالدار⁽³⁹⁾ . هه‌روه‌ها
به‌کر دلیر⁽⁴⁰⁾) = سه‌رپه‌شتی گوڤاری : په‌یام⁽⁴¹⁾ ، خاوه‌ندی
زنجیره‌ی خونده‌واری کوردی⁽⁴²⁾) به‌لکو چاپخانه‌کانی وه‌ک ؛
مه‌عاریف ، نه‌ج‌اح ، بیریان کرده‌وه ، کاریان سه‌ر بی‌گرت بو
داهینانی هه‌ندیک نیشانه‌ی جودا بو پیتی عه‌ره‌بی‌ی
- کوردی‌ی ، که ئه‌مانه‌ تو‌مارن و هه‌موویان ناوی چاکه‌ی
ئه‌ویان بردووه بو خزمه‌تی ئه‌و پینووسه‌ی که له‌وه دوواتر -
1956 - زمانی کوردی‌ی که یانده‌که‌لوی پووناکی‌ی .

هه‌لوێسته‌پیک ده‌که‌ین ، ده‌لێن : پینووس ، ده‌ستوور ،
بژاری زمان ، به‌لکو زمان خویشی هه‌موو بو خزمه‌تی مروڤه‌ تا
له‌گه‌ل رۆژگاری ژیان پیک بکه‌وێت . سه‌ده‌ی بیسته‌میش که
پریه‌تی له‌ پووداوی زانیاری و هونه‌ری‌ی ، په‌یوه‌ندی‌ی به
کوردو زمانی کوردیشه‌وه هه‌یه . بایه‌خ دانیش به‌م باسه ،
له‌پیش هه‌ر که‌سیکه‌وه ئه‌رکی زمانه‌وانی ووریایه . هه‌لبه‌ته
توفیق وه‌بی زانا ، که چاوی له‌ده‌وله‌مه‌ندکردنی زمانی
کوردی‌ی و دووا نه‌که‌وتنی جه‌ماوه‌ره‌ له‌ بزوتنه‌وه‌ی ژیان ،
ده‌بیت تاو به‌کوششی بدا . راستی‌یکه‌ی ، له‌ریزی پیشه‌وه‌دایه
که خویشی ئه‌م باسه ئاشکرا ده‌کات و ده‌لێت : «⁽⁴³⁾ له گوڤاری
که لاویژدا - وابزانم - فه‌ره‌ه‌نگه‌کی عه‌ره‌بی‌ی و کوردی‌ییم
به‌ناوی - فه‌ره‌ه‌نگی که لاویژ⁽⁴⁴⁾ - هوه بلاو کرده‌وه ، که ته‌واو
نه‌کرا . له‌سالی 1942 شدا فه‌ره‌ه‌نگی کوردی‌ی - عه‌ره‌بی‌ی
نزیک دوو هه‌زار وشه‌ی کوردی‌ی په‌تی و هه‌لبژارده‌و

داریژراوی خۆم بلاو کرده‌وه . ئه‌و فه‌ره‌ه‌نگه‌ش که‌لکی
نووسه‌رانی کوردی گرت چ جای وه‌پگیره‌کانی عه‌ره‌بی‌ی بو
کوردی‌ی . ، ئه‌مه‌ له‌هه‌لیکدا له‌گه‌ لاویژی 1943 شه‌وه ، به
تکاوه بانگی ده‌کرد⁽⁴⁵⁾ : « تکا ئه‌که‌م له‌ خوینه‌ره‌وه‌کان ،
به‌رامبه‌ر ئه‌و وشه‌ عه‌ره‌بی‌یه‌کانی کوردی‌یه‌کانی ئه‌نووسین ،
ئه‌گه‌ر وشه‌ی تری کوردی‌ی ئه‌ناسن ، بو‌مان بنێرن تاکو
بلاوی بکه‌ینه‌وه ، بو ئه‌مه‌ پیره‌کانمان گه‌نجینه‌وانی هێژان
لێیان که‌لک سین بین . »

که‌وابوو ، پینووس ، ده‌ستوور ، فه‌ره‌ه‌نگ ، زنجیره‌پیک
ئامانج بیت ، ئامانجی هه‌ره‌گه‌وره‌چیه‌و به‌ره‌وکوی ؟

- 2 -

هه‌وا ، توفیق وه‌بی‌ی کردبوو به‌مه‌له‌وانیکی به‌تواناو
لی‌هاتووی نیو ده‌ریای زانستی زمان . له‌لایه‌ک ته‌واو شاره‌زای
زمانی کوردی‌ی و شیوه‌و بی‌چوه‌ شیوه‌کانی بوو . له‌ لایه‌کیش
ته‌واو شاره‌زای زمانی عه‌ره‌بی‌ی و زمانی فارسی نووی و تورکی‌ی و
ده‌ستوریان و شاره‌زای زمانه‌کانی ؛ ئینگلیزی‌ی و فه‌ره‌نسی‌ی و
ده‌ستوریان و ده‌ستوری زمانی ئه‌له‌مانیشی بوو ، هه‌روه‌ها
خه‌ریکی لی‌کولینه‌وه‌ی ده‌ستوره‌کانی زمانه‌کانی هیندو
ئیرانی‌ی و سانسکریتی و ئافیسیتی و فارسی‌ی کۆن و فارسی
نیونجی - فه‌هله‌وی - و ئه‌فغانی و بلوژی و هه‌ندیک شیوه‌ زمانی
تر بوو ، که له 1956 دا خوی ئه‌مانه‌ی گپراوه‌ته‌وه⁽⁴⁶⁾ . ئایا
ناتوانین بلێین ؛ ئه‌مه‌یه‌ک - کوردیک - ئاسوی رۆشنیری‌ی و
پروون بیت . که په‌کنیکش ئه‌وها چله‌ی چاوبدات و بتوینه‌وه ،
ده‌بیت ئامانجیکی مه‌زنی وه‌ک ئامانجی « ئه‌مین زه‌کی » کۆری
شه‌رفنامه‌ بیت و که‌متر نه‌بیت .

خوی له‌گه‌ لاویژی 1943 دا⁽⁴⁷⁾ ، به‌ناوی « زنجیره‌ ووتار
له‌بابه‌ت بنج و بناوانی زمانی کوردی‌یه‌وه ، ده‌مانباته‌ به‌رده‌م
ئه‌و ئامانجه‌ مه‌زنه ، که به‌م جو‌ره‌ش ده‌مانبات .. ده‌لێت
: « ئه‌و خوینده‌وارانه‌ی بلاو کرده‌وه‌کانی ئه‌م دوواییه‌ی زمانی
کوردی‌ی شوین که‌وتوون ، ئه‌بینن که ئه‌و وشه‌ بیگانانه‌ی
له‌سه‌رده‌می دوورو نزیکه‌وه جیگیر بوون له‌زمانه‌که‌ماندا ، به‌ره
به‌ره جیی خویان به‌ره‌للا ئه‌که‌ن بو وشه‌ی کوردی‌ی ،
وه‌به‌رامبه‌ر به‌و وشه‌ تازانه‌ش که‌وا به‌ پینووسی زانست و
هونه‌رو پیشه‌ی باوه‌وه تازه دانه‌هینرین له‌گیتیدا ، وشه‌ی

کوردی ی پەتی ، خراو ته کار ، پر به مانای خوی . گەنجینه ی
 زمانی کوردی ی له هه موو فه ره نگیکی زمانه کانی رۆژه لاتى
 نزیك ، پرت ره له گه وهه . من بیست سالیك ئه بى كه به چاویکی
 پشکنین و ده سیکى چینه وه به ناو ئه م گەنجینه یه دا
 ئه سوورپیمه وه ، له پاش ئه وه که گه ئی له گه وه ره کانیم جوئ
 کرده وه و گه ردم سرپین و لیکمدا نه وه و په بیم به بنج و بنه وانیان
 برد ، تی گه بیستم که ئه م گەنجینه یه : که ده می خوی زمانی
 دینیک بووه و شارستانی ته ی هه ره به رزی دادا وه ، ئه و زمانه یه
 که آویستای پی نووسراوه ته وه .. گه وه ره کانی ئه م
 گەنجینه یه که آویستا چوار هه زاریکیانی بو شار دووینه ته وه له
 - نیسه که کۆنه کانیدا - ئه مرو له نیسکیکی باویاندا له ژیر
 ده سمانان ، به لام داخه ناچی ، گه لیکمان وه ک دراویکی له ره وا
 که وتوو له کون و قوژبندا فری داوه و ده سمان دریز کردوو ته
 دارپژراوی بیگانه .

ئامانج له بلاو کردنه وه ی وتاره کانی - بنج و بناوانی
 زمانی کوردی ی - له گه لاویژی خوشه ویستدا ئه وه بوو که بچینه
 ناو ئه م گەنجینه یه وه ، وه پیکه وه ، به شینه یی تیدا
 بسوورپینه وه ، که چی له پاش بلاو کردنه وه ی وتاری نویه م ،
 وه ها ریکه وت که خه ریکی هه ندی کاروباری تریه م وه
 به ده می ی - موقتاً - ده س له وان هه لگرم . به لام هه میسه
 به داخه وه دیم و ئه بینم که کورده کان زمانه که ی خویان ئه به نه وه
 سه ر زمانی په هله وی وه به په هله وی یه وه ئه نازن . له به ر ئه وه
 به پیویستم زانی ، له به ره وه هه ندی زانیار له باره ی تیره ی
 زمانه که مانه وه بلا بکریته وه . له وتاری چواره ممانا⁽⁴⁾ له باسی
 دروست بوونی شیوه کانی کوردی و باسی وشه ی «کرمانج» دا
 زانیاریکی زور کورتی به که لکم بلاو کردبووه له باره ی تیره ی
 زمانی کوردییه وه . پیشانم دابوو که زمانی کوردی ی له :
 تیره ی زمانی کون - په هله وی - فارسی ی تازه نیه !! .

ئه م ئامانجه مه زنه ، که خویشمان ناگاداری نه بووین ،
 زووتر له لای بیگانه ، دیار بووه . به لگه ش ئه م باسه یه که
 گه لاویژی ته مووزی 1940 باسی ده کات و ده لیت⁽⁵⁾ : « گوڤاری :
 جورنال ئوف رویال سانترال ئیژیان سوسایتی - به قه له می :
 سی . جه ی . ئه دموندس C.J. EDMONDS گه لاویژی ته نقید
 کردوه] = هه لسه نگاندوووه له مه ر توفیق وه هبی - ش

گوتوو یه تی [: توفیق وه هبی به گ که عالمیکه ، ناوبانگی بلاو
 بووه ته وه بو ئه وروپا له زنجیره وتاریکی عالیمانه ی که له بابته
 فیلو لۆژی - علم اشتقاقی زمان - ئیرانییه وه ، سیانیانی تیدا
 بلاو کردوو ته وه . (= واتا له سه ره تای گه لاویژدا :
 1939 - 1940 / ک . ر . م) . له مه دا ئامانجی تاییه تی ی
 دوزینه وه ی بنج و بناوانی زمانی کوردییه ! .

لیره دا ده بیت سه رمان ئی تیک نه چیت و بزانی که له وریگا
 سه خته دا - زمان - به شیکی زانستی ئه نثروپو لۆژیای⁽⁶⁾
 روشنبیری ی بووه ، که توفیق وه هبی له گه ل پشت به ستن به
 ئه نثروپو لۆژیای کومه لایه تی ی ، که لکی ئی وه رگرتوون . به
 واتاییکی تر ، که لکی له زمان ، له کولینه وه له به رده
 نووسراویک ، چیا بیکی هه لکولراو ، نه ریت و خو ، ئه فسانه ،
 داستانی دیرین ، گورانیی کون وه رگرتوو . دیاریشه که
 په پره و کردنی ئه و زانستانه ، ده ور کردنه وه ی رووخساره
 زوره کانی - ماددی و مه عنه ویی - سه ده کانی پیش عیساو
 پیش و پاش ئیسلام و هه تا ئه مروی ویستوو ، هه ره وه ده ور
 کردنه وه ی سه ده ها بیرورای زاناکانی : میژوو ، جه گرافیا ،
 زمان ، ئه رکیولۆژیای یادگاری رۆژه له لاتناس و گه شت وانه
 بیگانه کان و کورد ناسه کانی ویستوو .. ئا به م تووانایانه وه ،
 به زانست - نه ک به زور - ئه و ، وه لامی ئه و پرسیاره
 گه وره یی - زیاتر - دایه وه که : کورد کی یه !

ئه و ، به ده ستوو رو خوینده واری باو - به که یه وه ، به
 گوڤاری گه لاویژ ، ده نگی گیتی ی تازه ، گوڤاری
 کۆری زانیاری عیراق و کورد و چه ندی تر ، ئه و دروو لافه
 ناراستانه ی - له وانه شدا : لافه کانی مه که نزی⁽⁷⁾ - دایه
 دووا وه بو به ره دووا ساغی کرده وه که : زمانی کوردی ی -
 ئیستا - سه ر به فارسی ی تازه - په هله وی - نیه ، به لکو
 شیوه بیکی مادی نیونجی یه و کوردیش = کرمانج ، وه چه ی
 راستی ماده کانه .

ئی کولینه وه ئه نثروپو لۆژی بیگانی به ئینگیزی چ جای
 به عاره بیی (ئه شکه وتی گوندوک⁽⁸⁾) - 1951 به ئینگیزی ، که له
 وینه هه لکولراوه کانی ئه شکه وتی گوندوکی نزیک ئاکری
 ده کولیته وه) و (ئه سلی ناو بردنی شاره زوور - 1961⁽⁹⁾ به
 عاره بیی - که هه تا شه ره فخانیه به تلیسی ده دوینیت) و (ئالتون
 کوپرو - پردی ئالتون⁽¹⁰⁾) - 1956 به عاره بیی که به «زی» دا

هه‌لده‌کشینه‌وه بو لای ناویستا) و (قه‌لاییکی کیانی له ژووروی سلیمانیدا - 1958 به‌عاره‌ببی⁽⁵²⁾ - که قزقاپان و جولندی ته‌مه‌ندار ده‌کات) و (سه‌فهریک له ده‌ربه‌ندی بازیا‌نه‌وه بو‌مله‌ی⁽⁵³⁾ تاسلووجه - 1958 به‌عاره‌ببی - که دیرین ده‌کات) هه‌روه‌ها وه‌رگیڕانی (قسنیک له‌کوردستانا⁽⁵⁴⁾ - 1946 له‌ئینگلیزییه‌وه بو‌کوردیی) بو‌نه‌و ئامانجه‌ی خستبوونه کارو نه‌وانه‌و لی‌کولینه‌وه زانستی بیکانی تری (القصدا والاستطراد فی اصول⁽⁵⁵⁾ معنی بغداد - 1950) و (بهرام گور - ابعاد معنی الیحمور⁽⁵⁶⁾ اسم الملك - 1957) هه‌موویان راستی‌ی په‌یوه‌ندی بیکه‌یشی به‌زانستی نه‌نثرو پۆلوژی‌اوه ساغ ده‌که‌نه‌وه که زانایه‌تی .

بو راستی‌ی نه‌م باوه‌رهبش ، به‌کورتی‌ی ، قسه‌ی شایه‌تیک ده‌خه‌بینه به‌رچاو که له ئینگلیزی بیکه‌و کوردی بیکه‌ی « نه‌شکه‌وتی گوندوک » دا تۆماره ، زانا : ستون لیوید Seton Lloyd ده‌لایت⁽⁵⁷⁾ : « خاوه‌ن به‌رزیی که ده‌میکه‌ خه‌ریکی لی‌کولینه‌وه‌یه له نه‌نثرو پۆلوژی‌ی کۆمه‌لایه‌تی‌ی و نااتاری کۆنی لیواکانی شیمالی عیراق ، نیقتیراح نه‌کا بو‌نه‌وه‌گورینی رموزو نیشانه‌کانیان ته‌قدیر بکری . مه‌قصه‌دی هه‌لکه‌ندراوه‌کانی له‌گه‌ل خه‌رافاتی کۆن تیکه‌ل کردووه .. وه‌ نه‌نجامی لی‌کولینه‌وه‌و لی‌دووایی به‌پیشان‌دان و وه‌صف کردنی چه‌ند نمونه‌ییکی له‌طقوسی دینی‌ی دووایی هیناوه‌که‌دلگیرن ، چونکه تانیستا نه‌بجاشی نه‌نثرو پۆلوژی‌ی له‌ناو کورده‌کانا به‌ نه‌ندازه‌ییکی زور نه‌بووه .. هتد) .

- 3 -

توفیق وه‌ه‌بی ، نه‌فه‌رموویت : « له‌سالی 1943 دا گوڤاری ده‌نگی گیتی‌ی تازه⁽⁵⁸⁾ - دامه‌زرا که به‌چاودیری‌ی زمانه‌وانی‌ی من ، ده‌رده‌چوو . نه‌م ده‌ه‌ه‌شت هه‌یچ گو‌تاریکی نووسراوی ده‌سته‌ی نووسه‌رانی بلاوبیته‌وه هه‌تاکوله‌چاکی‌ی زمانه‌که‌ی دلنیا نه‌بوومایه . هه‌ندیک جاریش که پپووست ده‌بوو ، خۆم چاکم ده‌کردن⁽⁵⁹⁾ . « . نه‌م فه‌رماییشه‌یش راسته ، له‌لاییک نه‌گه‌ر نووسراوه‌کانی گوڤاره‌که‌ ده‌وور

بکرتیه‌وه . له‌لاییکی تره‌وه که شایه‌تیکی زیندووی وه‌ک : حه‌سه‌ن شیخ حه‌مه‌ ماره‌ف⁽⁶⁰⁾ که نووسه‌ری نه‌و گوڤاره - وه‌ک بو‌ی گیرومه‌ته‌وه - وابلیت . ته‌نانه‌ت ده‌توانین بلین - هه‌تا چاودیری‌ی زمانه‌وانی‌ی ده‌کرد - که نه‌و چاودیرییه ، پیشه‌ی هونه‌ری دروست کردنی « هه‌والی رۆژنامه‌نووسی‌ی » له‌ رۆژنامه‌نووسی‌ی کوردییدا ، له‌ رۆوی ره‌وانی‌ی و کورت بری‌ی و زمانه‌وه ، پته‌وکرد . له‌وه‌ زیاتر - وه‌ک له‌هونه‌ری رۆژنامه‌نووسی‌ی و رادیو . ده‌کۆله‌وه - لام رپونه‌که نه‌و چاودیرییه ، که‌بیشه‌تووه‌ته‌یه‌که‌م رادیوش ، که‌رادیوی کوردی‌ی به‌غدایه . له‌سه‌رو نه‌م راستی‌یه‌وه راستی‌ییکی وونیش نه‌وه‌یه ، که بو‌ دامه‌زراندنی رادیوی کوردی‌ی به‌غدا که له 1939 دا حکومه‌تی عیراق بریاری دامه‌زراندنی‌ی دا ، له‌نیو کوردا - 2 - که‌س کاریان بو‌ پیگه‌بیشه‌تی نه‌و بریاره‌ کردووه ، کامل کاکه‌مین⁽⁶¹⁾ - ی‌یه‌که‌م کارگیڕی نه‌و رادیویه ، لای من قسه‌ی تۆماره‌وه‌ده‌لایت « وه‌ک ئیمه‌ ده‌زانین خوالی‌خوش بوو نه‌مین زه‌کی به‌گه‌و توفیق وه‌ه‌بی به‌گه‌ پشیره‌وی نه‌م دامه‌زراندنه‌ بوون⁽⁶²⁾ ! » ، زیاتر ده‌لایت : « ته‌رجه‌مه‌ کردنی ده‌نگو‌باس که له ئینگلیزییه‌وه ده‌کرا به‌ کوردی‌ی ، له‌ ژیر چاودیری‌ی توفیق وه‌ه‌بی به‌گه‌دا بوو . « . گومانیشی تیدا نیه‌ که چه‌سپاندنی زمانیکی کوردی‌ی ره‌وان بو‌ رادیو - که ده‌زگاییکی ناسکه‌ بو‌ هه‌موو گو‌یگره‌ کورده‌کان - له‌لای نه‌و نه‌رکی سه‌رشان بووه . ده‌شتوانین بلین ، که نامۆزگاری بیکانی کاری بو‌بی‌گه‌یاندنی چه‌ند رۆژنامه‌نووس هه‌بووه ، که یه‌کیکیان رۆژنامه‌نووسی وون و به‌توانا ، وه‌رگیڕی ده‌نگو‌باسی رادیو ، حه‌سه‌ن شیخ حه‌مه‌ ماره‌ف . هه‌روه‌ها کاری له‌ عادل جه‌مال عیرفان و⁽⁶³⁾ به‌کر دلیرو ره‌فیق چالاکیش⁽⁶⁴⁾ کردووه ، که له‌گوڤاری - په‌یام و رادیو‌دا - له‌ په‌نجاکاندا کاریان ده‌کرد . جگه‌ له‌مانه ، ده‌یه‌ها مامۆستا و رۆشنیرو قوتابی و دۆستانی رۆشنییری‌ی کوردی‌ی پرس و پریان بی‌ ده‌کردوله‌ سالی 1956 دا ، یانه‌ی سه‌رکه‌وتن - ی کوردان له‌ به‌غدادا ، کردیان به‌ سه‌ره‌کی شه‌ره‌ف و نه‌ویش له‌ کۆره‌کانییدا چه‌ندین گو‌تاری زمانه‌وانی‌ی و لی‌کولینه‌وه‌ی زانستی‌ی به‌نرخ‌ی پیشکه‌ش ده‌کرد .

دولایینی تریش شایانی سه‌رنجه ، که‌یه‌که‌میان راستی‌ی خزمه‌ت گوزارییه‌تی به‌رامبه‌ر به‌ « عیراق » و زانست و نه‌ده‌بی عه‌ره‌بی‌ی خوی جگه‌ له‌وه‌ی که له‌سالی

1921 - 1930 نه فسه ريكي له شكري عيراقى بوو ، له سالى 1958 دا سه روکى کومه له لى دانان و وه رگيران و بلاو کور دنه وهى - عيراقى بوو ، که گوڤارى به نرخی « الكتاب » ی مانگانه ی دهرده کرد . بيجگه له گو تاره زانستى بيگانى که به عه ره بى بوون - باسيان کرا - گه وره ترين خزمه تى نه وه بوو که : هه ردو جزمى « ده ستورى زمانى کوردى »^(۳۳) ی خو ی وه رگيرايه سه ر زمانى عه ره بى ی وه که خو ی گو توويه تى « بو خزمه تى برا عه ره به کان^(۳۴) » . نه مه جگه له شيوازی نووسينى ره وان و زانستيانه ی به عه ره بى ی و ناسنا کردنى خوينده وارى عه ره ب به گه ليک راستى ی ميژووى چ جاى زمانه وانى ی . وه که نه م راستيه ش نامريت ، نه و راستيه ش هه روه ها که خزمه تى روشن بيري ی نينگليزى ی و جيهانى کرد که به زمانى نينگليزى گه ليک باسى له مه ر روشن بيري ی کو نى نه م ناوچه يه و کورد و زمانى کوردى ی و شوينه ديرينه کانى کوردستانى عيراق بلاو کرده وه . گه وره ترين خزمه تيشى بو زمانى نينگليزى ی (فه ره نگى : کوردى - نينگليزى^(۳۵)) به که به هاريگارى ی مستر نه دموندس^(۳۶) دانراوه .

بى گومان هه ر زاناييک ، هه ميشه ، ده ورى کاره کانى بکاته وه ، بريار ده دات که نه وانه به گشتى ، خزمه تى گه وره بووه بو زانست و مروڤايه تى و به هه قيانه تيش ، شه ره فى « زانايى » پى براهه ، که له پاش خويشى - چه ندين - کارى به نرخی و بلاو نه کراوه ی^(۳۷) ، زياتر ميژوو دنيا ده که ن که کورپى « پيره مه گروون » نه مره .. به لى توفيق وه هبى^(۳۸) !.

- 4 -

به راويزيکى ميژووى ..

له سه ر راپه رينه نه ته وه بى بيگه ی جه ماوه رى سلیمانى ی (ناسراويه : شه رى به رده رکی سه را : 6 نه يلوول 1930) دژى نينگليزى داگير که رو حکومه تى نورى سعید ، کتیبى نه حمه د خواجه ی ميژوو نووسى دوست (چيم دى - به رگى . 3^(۳۹)) به گيرانه وه بيگى ئالوز ، له لاييکلر ده لئيت که حکومه ت (به م بزوتنه وه يه ناگادار کرا . توفيق وه هبى به گه برايه وه بو به غدا - ل 84) . له لاييکى تر دا ، ده لئيت : (زور ترينى کورده کانمان به گه يين و نه لين نه م کوشتارو پهريشانيه ی

له شاره که ی خویدا - سلیمانى ، رووى دا ، نه و تاوانباره - ل (98) که نه مانه ی به په راويز دانراوه بو نه و « به بيان نامه گرنگه ی توفيق وه هبى به گ : روژنامه ی : الراصد - بيروت . ع 3768 . 24 آب 1932 » . دياره مه به ستنى ميژوو نووس نه وه يه که نه و ، - توفيق وه هبى - له سلیمانيدا بووه و به به رچاوى نه وه وه ، نه و کاره ساته له شاره که ی قه وماوه ، که موخابن هه نديک نه شاره زاش وا ده لين !.

نه و به بيان نامه يه (که چيم دى - بلاوى کردووه ته وه) شايانى سه رنجه که (خو پيشاندانى ناشتى خوازانه ی سلیمانى : په راويزى - د) به ره وا ده زانئيت و زياتر ده لئيت : (وه زاره تى عيراقى ی ره فتارى توند و تيژى نا جواميرانه ی به کار بردو بوو به هوى شوڤشى شيخ مه حمود که به نيرووى نينگليزو سياسه ته که ی ، دامرده وه ! » .

ليزه دا نه م دوو پرسيا ره سه ره له ده دن :

1- ئايا - وه هبى به گ - نه و کاته موته صه ر پرفى سلیمانى ی بووه ؟

2- تاوانباريک ، له به يرووته وه پاش 2 سال روودا ، نه و به بيان نامه يه بوچى دهرده کات که به ته واوى به بيان نامه که له سه ر کورد ده کاته وه ؟

وه لام به کورتى ، به م جوڤه يه :

1- نه نجومه نى وه زيران له کو بوونه وه ی 28 نيسان 1930 دا بريارى دا « توفيق وه بى بگ - آمر المدرسه العسكرية الملكية و دار التدريب » به موته صه ر پرفى سلیمانى دا بنريت . (نامه ی ژماره : 6241 ی 6 مایس 1930 ی وه زاره تى ناوخو واى نيشان داوه که نه مه ش پاش - ئيراده ی مه له کى ی : ژ . 105 ی 30 نيسان 1930) ه .

2- له 10/ مایس / 1930 دا له سلیمانيدا چووه ته سه ر فرمانه که ی هه تا (22/ ئاب / 1930) . (دوسنى که سی خو ی - پاريزگای سلیمانى ی) .

پاشکۆ :

(2) به لگه نامه ی ره سمى له دوسنى توفيق وه هبى يه وه ، وه که خو ی

1 - «بروسکه یتیک وهك چون نووسراوه»

له وهزارهتی داخلیه وه

بو مفتش اداری سلیمانی

ژماره : 11316

روز : 1930/8/21

اعلامتان اکهین إستغنا کرا له خدماتی متصرف توفیق وهبی بک .

دائرهی متصرف لواء سلیمانی

ژماره : 1825/82

روز : 1930/8/24

بورؤسای دوائر

اوا صورتی مترجمه ی تلغرافی وزارهتی داخلیه دائره به إستغنا کردن له خدماتی توفیق وهبی بک بو معلومات نیررا .

«نیمزاییکه به ئینگلیزی»

وکیلی متصرف سلیمانی

x x x

2 - (نامه یتیکی رهسمی به به ئینگلیزی و عارهبی . وهك خوئی بلاوی ده کهینه وه).

وزارة داخلية العراق

العدد 11451

التاریخ 26/25 / آب / 1930

«شعبة الامور الذاتية»

بناء على الاستغناء عن توفیق وهبی بک متصرف

لواء السلیمانیة قطعت علاقته من اللواء اعتباراً من

22 / آب / 1930 قبل الظهر.

(نیمزا)

عن وزیر الداخلية

(22) ی ئاب ههتا «6، ئه یلوول «15، پوژی نیوانه)

که و ابو : ئه ولیره نه بووه . تاوانبار نیه !!

به لگه ی که وره تریش ئه م تو ماره یه .. روژنامه ی (ژیان :

س 5 . ژ 259 . 11 ربیع الآخر 1349 = پینج شه مه 4 ئه یلوول

1930 : واته 14 پوژ دووای لاجوونی موته صه پرپیف توفیق

وهه بی و 2 پوژ پیش 6 ی ئه یلوول) : -

1 - سه ر گو تار ی پوژ نامه که « مو فاره قه تی سه عاده تی توفیق

وهه بی به گ به ته واری ته ئئیری کردو ته

میلله ته که مانه وه » : -

رویشتنی موته صه پرپیفی غه یورمان ، سه عاده تی

توفیق وهه بی به گ ، بو به غدادو [خه به ری ئینفیسالی] له

موته صه پرپیفی بیه تی ئیره ، جیدده ن زور ته ئسیری کرده

ئه هالیکه مان . به عومومی کورده کانی عیراق و به تاییه تی

ئه هالی ی ئه م لیوایه به گ وره و پچوک و ژن و پیاوه وه

موته ئه ئیره و بو ئیعاده کردنه وه ی حورمه ت که شن و بو

هاتنه وه ی له هه موو لاییکه وه ئیستیرحام نامه یان ته قدیمی

حکوومه ت کردو وه .

2 - وه ختی که (هه مان ژماره ده ئیت) سه عاده تی موته صه پرپیف

توفیق وهه بی به گ مووا صه له تی به غدادی کردو غه زه ته کان

نووسییان [ئینفیسالی بی کراوه] له هه موو لاییکه وه

ئه هالی ی ، روئه سایی عه شائیر ، بو ئیستیرحام ئیعاده

کردنه وه ی موشارو ئیلیه ئه م ته لغرافانه یان نووسی و ته قدیم

کردو قیسمیکی ته له غرافه کان به ریزه نه شر ئه که ین

(ته له غرافه کان بو فه خامه تی مه ندووبی سامی و فه خامه تی

ره ئیس ئه لو زراء له لایه ن ئه شر افانی سلیمانی و

سه روکه کانی عه شاییره کانی پشده ر ، هه ورامان ، له 20 .

24 . 26 / 8 / 1930 دا لی دراوون . / ک . ر . م) ده لین ..

(.. جلب المتصرف الی بغداد استوجب التوحش والهيجان)

یان (.. گو پینی موته صه پرپیف وهه بی به گ ئه بی به

سه به بی ته ئه ئوژی عومومی کوردان . رجا ئه که ین -

زوو - ئیعاده ی بفه رموون) .

که و ابو ، له 22/8 ههتا 9/4 ئه یلوول - ی پیش 6 ی

ئه یلوول ، داوای هاتنه وه ی (تی که یشتووترین و چاکترینی

میلله ته که مان و له سه ر ئه فرا زانی عیلم و مه عریفه ت که ئه م

وهه نه پنی که یاندووه که هه موو میلله ت به دلکی پوون و

بی غه شه وه خوئی ئه وی و که یه کانه هه ر ئومیدی به عیلم و

عیرقان بووه ، سه عاده تی توفیق وهه بی به گ - : ژیان . ژ

19 . 239 مایس 1930 . به بوئه ی هاتنی . ی کردو وه .

هه رگیز هیچ ناقلیکیش باوه ر ناکات که هه تا (4) ی

ئه یلوول لی ره نه بی ت ، (6) ی ئه یلوول لی ره بی ت .

راستی بیکه ی ئه وه په سه نده ، بگه پین له وه
بیرسین : « بوچی ئینفیسالی بی کراو له 8/22 هوه لیره
نه ما ؟

هه رچه نده رووداو زوره هه ندیکان توماره و
هه ندیکان نادیاره ، نیمه دوای 2 روودای گرنگ ده که وین
که : زور مایه ی لابردن و دوور خستنه وی ئه وون :

1- له 16 ی ته مووزی 1930 دا [وه لی عه هد] ته شریفی
هات بو سلیمانی و له سه عات : (9) دا (= نوی
عاره بی جارن - عه سر) خونیشاندانیکي :
سه ربه ست ، ریک و پیک ، ئاسووده ریک خرا بو
وه رگرتنی مافی میلله ت . (ژیان : س 5 . ژ 252 . 21
ته موز 1930 ئه و باسه ی ته و او روون کردووه ته وه و ئه م
باسه ییش دریزه ی هه یه هه تا 10 ی ئابی 1930 .)

2- روژانی : 8/10, 9, 8 « ئاب » 1930/ ، وه کیلی مه ندووبی
سامی و وه کیلی سه ره ک وه زیرانی عیراق ، به که رکوک و
هه ولیره سلیمانیدا گه ران . له 8/10 دا - پیش لابردنی
موته سه پرپیف به « 12 » روژ . - که گه بیشتنه سلیمانی ،
خونیشاندانیکي سه ربه ست و ئاسووده و ئاشتی
خووازانه ی جه ماوه ری گه وره ی سلیمانی ی که دژی
ئینگلیزو سیاسه ته گلاوه که ی بوو پیشوازی ی کردن .
جه ماوه ، نوینه رانیان پاسپارد - به ئاشکرا - داوای مافی
خویان بکن . (بنوواره : ژیان - ژ 257 پینچشمه 14
ئاگستوس « ئاب » 1930 که به دریزی هه موو شتیک باس
دهکات) سه ره ئه نجام نوینه رانی جه ماوه رو
به رامبه ره کانیان ، ته و او له یه کتر دوورو برپا جیازاو
بوون ، به لکو هه ره شه یان له یه کتر ده کرد ، که دیاره ،
باره که ترسناکه .

دوور ناروین و - لیره دا - ئه م پرسیاره ته ماشا
ده که یین : 4 مانگه ، له (10) ی مایسه وه ، به (16) ی ته مووزدا ،
هه تا (10) ی ئاب ، توفیق وه هبی (دنیا دیده و ئه فسه ریکی
ناسراو) موته سه پرپیفی سلیمانییه و ئه م رووداوانه ش زیاد
ده بیته ، ئا ئه م باسه چه ندی به چه ند ؟

یان ئه وه تا بی ده سه لاته و فرمانی میری ی بی رایی
ناکریت که ئه م لافه به تووانای ئه و ناویریت ، یان ئه وه تا خوی
ناگری بن کایه ، هه ر هیچ نه بیته پنی خوشه و ریگای خوش

دهکات که ئه مه ش - به خه یالی ئه وان - نابیته رووبدات ،
به تابیته ی که پروژه بیکی گه وره یان به ریگاوه یه . که و ابوو
ده بیته ئه و موته سه پرپیفه - کورت ترین ته مه نی
موته سه پرپیفی بیته ی به شی بیته ، به لکو له وه زیاتر کار
که ناربکریته ، به لکو هه ر نابیته له وولاتدا بمینیته وه که هه ر
وایش رووی داو توفیق وه هبی ، له به یروتدا نیشته جی بوو که
له 1932 شدا ، له ویره ، به یان نامه ی ده رکردو له وه ش ده چیت
هه تا 1935 له گیزاوی ناهه ق و ناربه وادا ژیا بیته ، وه ک له و ساله دا
پیره میردی شاعیره و روژنامه نووس - له لاره - هه والیکي ئه وی
بلاو کردووه ته وه و ده لیت : (توفیق وه هبی به گی موته سه پرپیفی
پیشووی خویمان ، بیستمان بو خدمه تیکی باش نیراوه .
مه مله که ته که مان سه راپا پنی خوشه و سپاسی دیوانی و
ره به ری ی ئه و که سه ده کا که به حیسیسیکی و یجدانی ی و
ئینسانی ی ئه م کوره قیمه تداره ی وولاته که مانی له : گیزاوی
ناهه ق و ناربه واده رها نی . / ژیان : س 10 . ژ 447 شه مو 7 ی
ته مووز 1935 .)

* * *

به راویز . سه رچاوه

(1) - شیخ حه سه ن کوری شیخ مه عرووی نووی . زانلو که ش شونسی کورد .
ناسراوه به شیخ حه سه نی گه زه رده ، به ناوی (روژمیره زانستی بیکه ی)
که عه بدولره قیب یوسف خه ریکی بوو زاننده وه یه تی . شیخ حه سه ن له
ده ور به ری 1088 هـ = 1677/1678 ز - هاتووته دنیا وه . (له 1175 هـ =
1782 له سلیمانیدا کوچی کردو - تاریخ السلیمانیه وانحاءها : (امین
زکی . 1951)

(2) - مه شرووتی بیته = ژیان له سیبه ری ده ستووردا . له تورکیای
عوسمانییدا ، له سه رمتادا له فه رمانه موایی سه ره ک وه زیران - مه دحت
پاشا : 1822 - 1884 دا - ده ستوور : 1878 ، دانرا . به هلقنی سولتان
عه بدولحه مید هه نومه شلیه وه . له 1908 دا سه رله نووی ژبانی ده ستووری
دامه زایه وه .

(3) - گوته ری ، نه ته وه و ژبانی کورد ، روژنامه ی : ژیان . س - 7 . ژ - 326 .
پینچشمه 16 حزیران 1932 . سلیمانی .

(4) - ئه : - روژگرد = روژی کورد : بلاو کردنه وه (ی نوینی) و پیشه کی و له سه ر
نووسینی : جه مال خه زنه دار - 1981

بی : - س - 1 - 3 ل . 24 . رهمه ضلعان 1331 هـ = 1913 ز .

٢٥- روزی کورد . هه مان ژماره . ل 32

٢٦- بو زاین ، بزووانه : 1- کوردستان فی سنوآت الحرب العالیة الاولی . د . کمال مظهر احمد . بغداد - 1977 . 2- الجیش الروسی فی حرب العراق 1914 - 1917 . شکری محمود ندیم . بغداد - 1974 .

٣٧- پیشکوتن - سلیمانی . س - 1 - 1 . 29 نیسان 1920

٣٨- ههروهه په خشانئ هونه رانه ی وهک ، بوچ پروک - زهکی صائب - پیشکوتن : س - 1 - 30 . 18 نوامبر ، ت 2 ، 1920 ، زهکی صائب = مستهفا صائب = کوردی : له 25 ی ئابی 1904 له کفرییدا دنیای دیوه . نه ندرتیار ، نووسه ، پیشه پوهنکی هوشیارو دست په نکین و بووژینه وهی چه ندین یادگاری نه ده بی شاعیرانی کورد - به زنجیره - له سالانی (1930) هوه به ناوی (کوردی = خوی + مریوانی = تاهیر به هجته مریوانی) یه وه بلاک کرانه وه . [سه رچاوه ، به دستکاری یه وه له خهوما - جه میل صائب . بلاک کرانه وهی : جمال بیان . به غدا 1975] زهکی صائب له 1900 ؟ دا کوچی کردوه .

٣٩- چیروکی : وهک - نات پینکرتون . ههروهه : له مائی کوپخا نه رتیبای نه لیکساندر دوماس . پیشکوتن - ی 1920 .

٤٠- به سه رهاتی میژوویی وهک : 1- نسب طهوائی کوردان و په ووشتیان . پیشکوتن : 17 ، ت 2 ، 1920 (زنجیره ییکه وه له ی میژوویی تیدایه ، له سه ره تادا ، که کورتیی : شه ره فنامه یه) 2 - صد سال له مه و پیش . پیشکوتن : 1920 (وه رگپرانی که شنه که ی مستر ریچ - 1820 هبه زنجیره) .

٤١- شیعری شاعیرانی وهک : م . نوری (= شیخ نووری شیخ صالح : شاعیر و روزنامه نووس و سیاسی : 1897 ز - 1958 ز / سلیمانی) و عه لی که مال (= عه لی که مال باپیر ناغا : 1887 ز - 1974 ز / سلیمانی) و بیخود (= مه محمودی حاجی مه لا نه مینی موفتی ی کهوره ، چاوماز : 1897 ز - 1955 / سلیمانی) .

٤٢- پیشکوتن : س - 1 - 44 هبروری ، شوبات ، 1921 (وهک ئیملاکه ی نه مان نووسیوه ته وه) .

٤٣- نمونه کانی (دیاری کوردستان : نه : س 1 . 5 . س شه مو 12 مایس 1925 ، 8 . 6 . جومعه 29 مایس 1925 / کوردیه که مان به چون هه رفینک و چون بنووسین - توفیق وه هبی . بی : س 1 . 5 . له چواروهه) ، 8 - 6 . 8 شه مو 4 ته موز 1925 / نووسینی کوردی چون بی ، ئیملا ی کوردی حرفاتی عه ره بی - حقی شلوه بیس .) .

٤٤- دیاری کوردستان . 11 ، 12 شه مو 5 ک 1 . 1925 / کوردی به ج هه رفی بنوسری - پیروتن ؟ (دیاری کوردستان - به غدا) .

٤٥- حقی شلوه بیس = ئیسماعیل حه ققی شلوه بیس . نووسه رو که له پور دوست . سیاسی . خامنی ، پرو بوچی پیشینان - چاپخانه ی نه جاح به غدا 1938 . ههروهه : قسه ی پیشینان - چاپخانه ی نه یتمام . به غدا 1933 ، له 1896 دا له مووسل دنیای دیوه ، له 12 ئیلیاری 1978 دا له سلیمانیدا کوچی کردوه .

٤٦- پیره میرد ، له مایس (1935) هوه به ته واهتی ی که وته بلاک کرانه وهی نووسینی لاتینی ی که روزنامه ی « ژیلان » به لکه یه و بو وینه بنوواره شیعری : فریشته - ی خوی . ژیلان : - 447 ته موز 1935 . (پیره میرد = توفیقی مه محمود ناغای هه مزاغای مه سرف : 1967 ز - 19 حوزمیران 1950 سلیمانی) .

٤٧- مه عروف جیاوک - ی کوری عه لی نه صفره نه هندی ی ناوداری بنه ماله ی جیاوک . پاریزه . سیاسی و نووسه . له 1885 دا له به غدادا هاتوه ته دنیاه . خویندنی - ملک - ی له نه سه ته مولدا ته واک کردوه . له جهنگی یه که مده به شدار بووه . له 1923 دا له به غدادا پاریزه بووه . له 1928 دا نوینیری هه ولیر بووه . له بزوتنه وهی سیاسی کوردا ، پیش 1930 دهوری به نرخی گپراوه . دامه زینه ری یانه ی سه رکه وتن - 1930 ی به غدایه . له 1944 دا موه سه پیری سلیمانی ی بووه . چه ند دانراویکی هه یه . وهک : به رگی ئیملا ی کوردی - چاپخانه ی نه جاح . به غدا . 1930 . ههروهه به عه ره بیس « القضية الكردية » ؟

٤٨- بنوواره : پیشکوتن : س - 2 - 91 . 19 جنوری ، 2 ، 1922 . کوتاری : ژیلان - م . نوری .

٤٩- بنوواره سه رچاوی پیشوو .

٥٠- بنوواره : پیشکوتن : س - 2 - 87 . 22 ديسمبر ، 1 ، 1922 کوتاری (زمانی خومان له بیر نه چی - موصل : کویسنجق . په سوول ناجی) ههروهه ، پیشکوتن : 89 - 91 - 92 ی 1922 .

٥١- نه نجومه نی مه عاریفی سلیمانی : له 1925 دا دامه زواوه . یه که م کوپوونه وهی = پینجشه مه 11 / 12 ، ت 2 ، 1925 / به سه روکیه تی ی موه سه پیری نه حمده به گ توفیق به گ بووه . (سه رچاوه : ژیلان وه : س - 2 - 50 . 26 / ت 2 / 1925) .

٥٢- کومه لی زانستی ی به فه رمانی ژماره 2571 ی 1926 / 2 / 2 ی وه زاره تی ناوخو دامه زرا . نه حمده به گ توفیق به کی موه سه پیری دامه زینه ری بوو . له 3 - 2 نیسان / 1926 ئاههنگی دامه زانندی کرا . (بنوواره : ژیلان - س 1 . 11 پینجشه مه 1 نیسان 1926) .

٥٣- کومه لی بزاری کوردی - له ووشه ی بیگانه - له سه ر پیشنیاری نه حمده به کی موه سه پیری بوو ، پاش دامه زانندی کومه لی زانستی ی . له 1 ی کلنوونی یه که می 1926 دا کومه له که ئاههنگی بو گپرا (بنوواره : ژیلان - س 1 . 45 . پینجشنبه 9 / کلنون اول / 1926) .

(نه حمده به گ توفیق به گ = له بنه ماله بیکی ناوداره ، باوکی له جهنگی یه که می جیبه اندا شه هید بووه . خویندنی بالابووه . له 1924 - 1927 دا یه که م موه سه پیری سلیمانی بووه . جاری دووم له 28 / 4 / 930 هه تا

التأخرى : 1973 . بغداد . ص 11 ، نشر ، محمد الملا عبدالكريم . مطبعة التأخرى .

(32) - سرچاوهی پیشوو : ص 12

(33) - خویندمواری ی بلو - توفیق وهیبی . بهغدا - دار الطباعة الحديثة 1933

(34) - که لاویژ : س - 4 - ژ - 1 - ک . 2 . 1943

(35) - حول مقال .. ص 13

(36) - ئه : - ئیبراهیم ئەمین بەلدار له لاپههه : 84 , 86 , 91 ی ، زمکی کارووانی رینووسی کوردی - خوی - چلخانهی کۆری زانیاری عیراق . 1982 . دا دهلیت : که نکم وهرگرت له بیرو باومه نیایه کانی ماموستای بهنرخ توفیق وهیبی بهگ لهدهستووری زمانه کهیدا : ههروهها له ئاموزگارییه بهنرخه کانی . (زیاتر که بسی چلخانه وپینووس دهکات ، دهلیت) : که خاومنی - چلخانهی نهجاح گوتی که ومختی خوی ماموستای بهنرخ توفیق وهیبی بهگ پنی ووتووم که هه ندیک لهو جوژه پینه کوردییه نوینیانه بهینم .

بی : - ئیبراهیم ئەمین بەلدار (1923 له سلیمانیدا چلوی کردووه تهوهو ماموستای خانه نشینه) پسرورکی پهرومردیهو له بهشی زانستی پهرومه - زانکوی سلفرانسیسکو : 1961 - خویندنی بالای تهواو کردووه . ماموستا بوو له زانکوی سلیمانی ی - سه لاهه دین ووا کتیبی بهناوی : الاستعداد للقراءة والكتابة - 1963 بهغدا - به .

(37) - بهکر دلیر = بهکر عومه بهحیا . روزنامه نوسو ئەندازیاری کوچ کردوو . ومک کولیمانه تهوه : له که لاویژو دنکی کیتی ی تازمو په یام - دا کوتاری جوړیه جوړی نووسیوه . ههروهها له پهنجکلندا له رادیوی کوردییدا ، کوتاری هه بووه .

(38) - به یام = دریزه ی بلاوکراوه ی ، ئاکلو رووداوی ههفته یی ، ی بهو له (1948) موه ده رجوووه ههتا ژماره 335 . ب . 8 . 27 شوباتی 1956 مان دیوه . کوفله که له 1953 دا چهند نیشانه ییکی بو پینه کوردی بیکن داناو بهردهوام په پرموی کرد که به ئاموزگاری ی توفیق وهیبی بووه .

(39) - ئه : - زنجیره که 5 نملیکه یه : ئه شکموتی گوندوک - 1951 . کار کردنی به کهک - رفیق چالاک : 1952 . ههروهزی - بهکر دلیر : 1953 . کیروگرفته کانی کومه لایه تیمان - بهکر دلیر : 1954 . دادی کومه لایه تی - بهکر دلیر : 1954

بی : ههروهزی ، دادی کومه لایه تی : باشکویان که دهلیت : بهبونه ی دهست بی کردن به به کارهینانی نیشانه تابه تی بینکلی نووسینی کوردی ، تیبه دنکی میکلنو تیبه بزونه کانی به تیبه عه ره بی و لاتینی ی و نمونه یی نیشان داوه . (جگه له مه) له ئه شکموته که ی گوندوکدا - ومک پلشکو - شهجهره ی زمانی کوربیی ، دانراوی توفیق وهیبی بلاوکراوه تهوه .

(40) - حول مقال مسؤولية الاديب . ص 12

(41) - بو دهست پی کردنی ، بنوواره : که لاویژ : س 3 ژ 9 . 10 نهیلوول و تشرینی بهکم 1942 . فهره منکی که لاویژ - توفیق وهیبی . ههروهها ژ . 867

1835 / 4 / 24 (سه چاوه : دوسی له پاریزگای سلیمانیدا) . ئه مجا بووه به موته سه ره پئی ههولیر . دامه زینه هری ئوهدانی سلیمانی به له دوای دامه زانندی حکومته ی عیراقه وه . له 1925 دا بو به به ره مکتبی داوی تورکه که مال بیکن که ویلایه تی موسل بگیرنه وه ، ئه محمد بهگ له سلیمانیدا کومه له ییکی به سه روکیه تی خوی بروست کرد ، ئلوی نا ، جه معی یه تی موذافعه ی وهطن ، و روزی 14 ی شوباتی 1925 کومه له که ی به ناشکرا خسته کار . (بنوواره : زیان - ژ . 18 . 19 شوبات 1925) . له 10 ی کلنوونی دوومی 1963 له بهغدادا کوچی کردوووه نیزراوه .

(24) - توفیق وهیبی : له کوتاری (ئهسل پینه قالیی ی - ئه - ی شیوه ی سلیمانی . ل 22) دا دهلیت : ماموستا سه عید صدقی ی ، نووسه ری ، مختصر صرفو نحوی کوردی ، 1928 مه لاییکی پیرمه یید بوو که دمش له بهرمو دوایی 70 کانی سه ده ی نۆزده مدا چوو پینه بهر خویندن له مزگه وته کانی سلیمانیدا .

(25) - چلخانه ی : نهجاح . 1928 بهغدا .

(نهنجوومه نی مه عاریفی سلیمانی ی له چوارم کوبوونه وهیدا . له 1928/2/18 دا بریاری چاپدانو بلاو کردنه وه ی به قوتابخانه کلندا دا ... بنوواره : زیان - س 1 . 5 ژ 18 شوبات 1928) .

(26) - چلخانه ی : دار الطباعة الحديثة . بهغدا . 1929 .

(27) (مه بهستی کتیبکه ی مه لا سه عید صدقی کلپانه .. ئه و باسانه ییش له : حول مقال مسؤولية الاديب الكردي . ل 10 بلاوکراوه تهوه) .

(28) - زیان : س - 5 - ژ - 240 .

(29) - زیان : س - 5 - ژ - 241 (ومک 3 هه م کوبوونه وه ی نهنجوومه نی مه عاریف له 1928 / 2 / 11 دا نیشانی دمدا

(بنوواره : زیان : س - 1 - 1 - 5 - 18 / شباط / 1926)

! ئه محمد حمده ی ئه فهندی کتبی ته حریرات و زیومر ئه فهندی موعلیمی مکتبه ی دووم ، 2 نه لپای کوردی ته لیلی بو تمقیق طبع و قبول کردنی ئه و ئه نه رانه له مه کتبی کوردیدا ، تهویدی نهنجوومه نی مه عاریفیان کردوو . / دیاره قیرانه ی ئه لپیکه زووتر داینوو پاشمان که بریاری له سه ر نه دراوه ، په پرموی دهستووری توفیق وهیبی کردوو . نازاتین ئه وی زیومر ئه فهندی کلمه یه ! .

ئه حمده ی عه یزاغا = ئه محمد (حه مدی نازناره) عه زیز ناغایه . ماموستا نووسه ره له 1894 - 1909 / 11 / 4 دا له سلیمانیدا کوچی کردوو .

(30) - له ، پینشکوت = پینشکه یی دهستوورمه کدا .

(31) - حول مقال مسؤولية الاديب الكردي - توفیق وهیبی . ممثل من جريدة

(58) - دهنگی گیتی تازە : ژمارە : ١، تشرینی یەكەمی ١٩٤٣ و بە پێی
 پەرزەمانەندنامەیی وەزارەتی ناوخوا : ژ ١٤١٦ - مەدیرە دەعایە العەمە
 ١٩/١٧ ١٩٤٥/٧ : بووبە : گوارینی ، ئەدەبی ، خویندەواری ، زمانی
 اجتماعی ، پەلمی . هەفتە کوردی . (ژ - ١ ی دوو شەممە ١٢ ی
 ١٩٤٥ ، دەرچوو) . خواەندی ئیمتازی : محەمەد فایق توفیق .
 مودیری مەسئول : محەمەد بێلان و رەئیس تەحریری : حوزنی
 موکرینی .

(59) - حول مقل .. ص 13

(60) - حەسەن شەخ حەمە مەرف (لەبەلگەووە دەچیتەووە سەر شەخ مەستەفای
 ناسراو بە : خەرلە پەمش) لە ١٩٢٠ - سلیمانییدا هاتوووە دنیاوە .
 رۆژنامە نووسینی بە تووانا ، وەرگیر لە رادیۆ کوردیدا (= لە ١٣ ئازار -
 ١٩٤٣ هەتا : ١٥ مارت ١٩٥٥) لە مانگی ١٠ ی ١٩٥٣ دا بەسی زۆری لەمەر
 توفیق وەهبی گێرایەووە کە ١٨ سائیک کەسیکی نزیکی بوو . ئەوی دەوری
 نووسین و کوردی بیکی - حەسەن - بکاتەووە هەست دەکت
 پتەوی بیکی بو ئامۆزگاری توفیق وەهبی دەگەریتەووە .

(61) - کەمەل کاکە ئەمین : ١٩١٢ سلیمانی - ئیستا خانە نشینە . یەكەم وێزەوان و
 کارگیری رادیۆ کوردی بەغدا بوو : ١٩ ت ٢ . ١٩٣٩ .

(62) - لەکفت و گۆبکی ئۆمارکراومندا : - ١٠/١١/١٩٥٣ سلیمانی .

(63) - عادل جەمال عێرقان : لە ١٩١٥/٧ دا لە سلیمانییدا هاتوووە دنیاوە . لە
 ١٩٥١ - ١٩٥٨ موه وەرگیر وێزەوان بوو لە رادیۆدا . لە وەو دا بە
 وەرگیر بوو لە ئینگلیزییەووە بو کوردی لە گۆلاری : پەلم - دا تورکی و
 عەرەبی . هەرەها ئینگلیزی بیکی زۆر باشی زانیووە . (نووسینیمان
 دیو ، پەوانو جوان بوو مۆری رۆژنامە نووسی پێو پیاو) . لە
 ١٩٥٨/٩/٢٥ دا لە بەغدایدا کۆچی کردوووە .

(64) - رفیق جالالی : ١٩٢٣ - ١٩٧٣ سلیمانی . نووسەر و مومەسلی بە تووانا .
 رۆژنامە نووس . ئەویش یەكێک بوو لە رۆژنامە نووسینی گۆلاری
 : پەلم . کارگیری بە تووانای رادیۆ کوردی بوو . کە جگە لە دەنگی ،
 کوردی بیکی پەوان بوو .

(65) - قواعد اللغة الكردية - توفیق وهبی ج ١ . ب ١ . ١٩٥٨ . البنان - بیروت +
 الباب الثاني . ١٩٥٦ .

(66) - هەمان سەرچاو . ج ١ . لە (پێشەکییدا) .

(67) - ، فەرەنگی : کوردی - ئینگلیزی : توفیق وهبی و سی . جی .
 ئەدموندز . ئۆکسفورد - یەكەم چاپ ١٩٥٨

A Kurdish English Dictionary

TAUFIQ WAHBY

and

C.J. EDMONDS.

OXFORD . First published

1966 .

تەموزو ئاب ١٩٤٢ .

(42) - کە لاویژ : س ٤ . ژ ١ ک ٢ . ١٩٤٣

(43) - قواعد اللغة الكردية . ١ . ١٩٥٦ مطبعة البنان - بیروت .

(44) - کە لاویژ : س ٤ . ژ ٣ . مارت ١٩٤٣

(45) - (تیبینی : توفیق وهبی - کە لاویژ : س ١ . ژ ٥ . ٨ بنجو و بنجوانی زمانی
 کوردی - ووتاری چوارەم ببینە) .

(46) - کە لاویژ : س ١ . ژ ٨ . تەموز ١٩٤٠

(47) - ئەنثروپۆلۆژیا = زانستی مروف (بەلەخ دان بە مروف) سی جۆرە و لقو
 پوپیان ئی دەبیتەووە . جۆری یەكەم : ئەنثروپۆلۆژیا سروشتی : کە دوو
 لقی هەبە : کۆلینەووە لە رەگەزی مروف . کۆلینەووە لە لاشە مروف .
 جۆری دوو م : ئەنثروپۆلۆژیا رۆشنیری : کە سی لقی هەبە :
 کۆلینەووە لە پاشماووە - کە لاو کۆنە - دیرینەکان . کۆلینەووە لە تیرەکانی
 - سلات - مروف . کۆلینەووە لە زمانە کۆنەکان .

جۆری سینیەم : ئەنثروپۆلۆژیا کۆمەلایەتی : کۆلینەووە یەكەم
 پاشماووەکانی خو و نەری و ئەتوارو ئەفسانە کۆن . . . . .

(48) - بو ناسینی وەلامە زانستی بیکی - توفیق وهبی - لە پوو لافەکانی
 . مەهەنزی ، بنووارە : مجله المجمع العلمي الكردي . المجلد الثاني .

العدد الثاني : اصل الاكراه ولغتهم - توفیق وهبی .

ROCK — SCULPTURES IN CUNDUK CAVE (49)

With some Anthropological Notes

by

H.E TAUFIQ WAHBY

Reprinted from Sumer vol . IV . No 2 . September 1948

Baghdad — Iraq .

(50) - مجلة سومر ، مديرة الآثار العمة ، الجزء الاول والثاني - المجلد السابع
 عشر 1961 . ص 129

(51) - مجلة المجمع العلمي العراقي - الجزء الثاني . المجلد الرابع - 1956 (بە
 نامیکەش بلاوکرۆمەتووە) .

(52) - مجلة ، الكتاب ، : جمعية التأليف والترجمة والنشر العراقية . العدد
 الثاني . تموز 1958

(53) - مطبعة المعارف . بغداد . 1965 (طبع في حزيران 1958 نشر في 1965) .

(54) - دانانی : (سی . جی . ئی ، ئەدموندز .) وەرگیرانی : توفیق وهبی .
 چاپخانهی مەعارف . بەغدا ١٩٤٦ .

(55) - مجلة المجمع العلمي العراقي - 1960 . (بە نامیکەش بلاوکرۆمەتووە :
 مطبعة الرابطة - 1950) .

(56) - مطبعة اسعد . بغداد . تموز 1957

(57) - ئەشکەوتی گوندوک (لە پێشەکییە کوردی بیکییدا) .

